

Све виши је степен сагласности елитних стручњака из друштвених наука у развијеним и другим земљама да се капиталистички систем у целини, а нарочито његов тзв. неолиберални концепт налази у дубокој кризи. Тешка криза се испољава од САД и Јапана, па до Исланда и Грчке, али је више или мање присутна у врло великом броју других земаља, а нарочито у Србији. Она се испољава у великом броју елемената економског и друштвеног живота. Евидентна је криза међународних и националних институција, криза вредносног система, криза демократије, криза поверења, криза морала, еколошка криза, криза правног систем, криза породице, криза односа између власника капитала, менаџера и радника, криза раста и развоја привреде, а у многим земљама и криза људског капитала, демографска, па и дужничка криза. Уз све то, али и због тога, разлике у нивоу развијености између земаља, региона унутар бројних земаља и између дохотка и богатства становништва у огромном броју земаља су све веће, што само по себи појачава економску и друштвену кризу, а оне се међусобно поспешују.

Неоспоран је, такође, велики утицај друштвене и економске кризе у свету на Грчку, јер она је по много основа интензивно везана за тај, пре свега развијени свет. Њу је тешко погодио драстичан пад светске трговине робе и услуга. Светска економска криза имала је за последицу осетан пад дознака грчких грађана који живе у иностранству, а посебно тзв. страних директних инвестиција. С друге стране, она је, захваљујући светској економској кризи, делимично компензирала све те губитке преко знатно нижих цена енергената, пре свега, нафте и низа увозних сировина и репродукционих материјала. Грчка је због своје дугогодишње неодговорне политике, али и због својих специфичности на које је мало и никако није могла утицати просто срљала у економску, дужничку и друштвену кризу која је у условима светске економске кризе добила размере драме. Због неодговорности политичког врха и неоснованог веровања у сјајне перспективе, Грчка је годинама знатно више трошила од реалних могућности, а та разлика се покривала све већем спољним задуживањем.

По извештају Светског економског форума, она се по релативној величини државног дуга у 2008. години налазила чак на седмом месту (од 133 земље које скупа стварају преко 98% светског бруто производа). Национална стопа штедње је врло ниска и по Светском економском форуму она се по висини те стопе од 2008. године налазила тек на 126. месту. Или, по флексибилности плата, она је била на тек 128. месту, а по обимности државне регулативе чак на деветом месту. По сарадњи запослених и послодаваца, Грчка је била тек на 120. месту. Уз то, по броју докумената које треба прибавити да би се започео бизнис била је чак на 14. месту, а по степену заштите инвеститора тек на 115. месту. У односу на друге развијене, па и низ других земаља, она је била у „трећој лиги“ и по основу ефикасности трошења буџетских средстава, рестрикција за стране директне

инвестиције, ригидности права које регулише запосленост, трошкова пољопривреде политике, ефикасности управних одбора предузећа, капацитета за иновације, издатака за истраживачко-развојни рад у предузећима, врло скромном приливу савремене технологије преко страних директних инвестиција, етичком понашању фирми итд.

И, наравно, последица свега тога али и низа других фактора, а међу њима је посебно висок интензитет одлива мозгова (50. место на ранг листи од 133. земље) – конкурентност привреде Грчке већ дужи низ година пада, па се у прошлогодишњој ранг листи она нашла на тек 71 месту, а испред ње су се, поред свих развијених земаља нашле и Малезија (чак 24 место), Кина (29), Чиле (30), Тајланд (36), Тунис (40), Порто Рико (42), Барбадос (44), Индија (49), Јордан (50), Индонезија (54), Коста Рика (55), Бразил (56), Маурициус (57), Црна Гора (62), Уругвај (65), Боцвана (66), Колумбија (69) и Египат (70).

Све у свему, драма Грчке делом је последица унутрашњих, а делом и екстерних фактора. Уз то, грчка криза се није прелила у Шпанију, Португал, Ирску и Италију, `већ су њихове кризе такође настале делом због екстерних, а још више интерних фактора. Оне су последица и типа капитализма који су оне форсирали и огромних противречности које је он произвео.

Економска и друштвена криза у низу земаља, како ван Европе, тако и у оквиру Европске уније, а посебно у Грчкој биће знатно ублажена упумпавањем огромних средстава из иностранства. Међутим, битно је нагласити да су та средства у суштини својеврстан допинг који, као и код спортиста, може повећати конкурентност у кратком року, али да је једино нормално и једино прихватљиво њу повећавати на здравим основама, што подразумева битне друштвене и економске реформе, што већ годинама и сам доказујем. Потпуно је оправдан закључак Светског економског форума, до кога се дошло пре неколико дана, да је криза ЕУ егзистенцијална, да се она налази у судбоносној раскрсници и да су њене опције више него мучне, па ће у следећој деценији ова растрзана заједница *морати да радикално промени друштвени модел* (подвукао МК). Тај Форум закључује да су дужничка криза и незабележени спасилачки пакет оголили мањкавост еврозоне и да је једини начин да се Европа извуче из садашње, катаклизмичне кризе – радикалне и непопуларне реформе, како за европске политичаре тако и за становништво Старог континента“ (Политика, 13. мај 2010). Са пуно права „Ројтерс“ у исто време констатује. Да тржиште губи поверење у ЕУ и евро и да ће бити неопходне године да међународно финансијско тржиште поново поверује у стабилност еврозоне. Проблеми ЕУ су структурне природе и не могу се решити изливањем пара на финансијска тржишта“. Уз све то, проблем ових земаља, а посебно Грчке, јесте што их је стигла јеврејска клетва „дабогда имао па немао“, па се народ тешко мири са падом стандарда и своје незадовољство излива на улици. Проблем Грчке је што готово

половина становништва тј. око 6 милиона живи у Атини и довољно је да на уличне протесте изађе само 2% становника, па да створе хаос у граду, а тиме у целој земљи.

Ипак, ако се заиста у наредне три године у Грчку слије 110 милијарди евра и ако предвиђена огромна помоћ дође у Шпанију, Португал, Ирску и Италију, негативне економске последице садашње кризе у тим земљама по Србију у том периоду би биле скромне. Тешка економска и друштвена криза у Србији, само делом је последица тих криза у развијеним земљама, а пре свега у земљама ЕУ, па и у Грчкој. Те кризе су имале за последицу осетно смањење извоза и страних директних инвестиција у прошлој години, али је Србија имала такође извесну компензацију од светске економске кризе по основу пада цена нафте и низа увозних сировина и репродукционих материјала.

У прва три месеца извоз Србије јесте нешто повећан, али је то последица изузетно ниске статистичке основе из истог периода прошле године. С друге стране, смањен је позитиван салдо текућег трансфера за 6%, а и тзв. директних страних инвестиција за чак 56%. Када се упоређују ефекти светске економске кризе на Србију и Грчку, Србија је била у предности по два основа. Прво, захваљујући повољним климатским условима пољопривредна производња у Србији је, након високог раста у 2008. години и у прошлој години имала солидан раст и с обзиром на чињеницу да она у Србији има знатно веће учешће у формирању бруто домаћег производа (БДП-а) него што је случај у Грчкој – то је делом амортизовало смањење укупног БДП-а у Србији. Уз то, велика слабост Србије, тј. врло низак однос извоза према БДП-у, у условима знатног пада светске трговине и по том основу смањење извоза, мање је утицало на смањење укупног БДП-а него у Грчкој и земљама где је тај однос двоструко или чак троструко већи него у Србији.

Са стручне стране потпуно је неприхватљива тврдња званичника да је Србија већ изашла из рецесије, па чак и из економске кризе. Она није ни била у рецесији већ у врло озбиљној економској и друштвеној кризи која се, нажалост, не смањује.

Економска и друштвена криза у СФРЈ, и у Србији почела се испољавати већ у седамдесетим, а још више у осамдесетим годинама прошлог века што је била последица врло озбиљних слабости у политичком и привредном систему.

Распад земље, хиперинфлација, санкције Уједињених нација, рат у непосредном окружењу, дезинвестирање, неадекватна економска политика, а посебно ваздушна агресија НАТО-а, имали су катастрофалне последице на привреду и друштво у целини и

на огроман део становништва, па је економска и друштвена криза у 1999. години и 2000. години достигла огромне размере. Довољно је нагласити да је БДП у 2000. год. износио само око 40% износа из 1990. године, да је због систематског књижења редовних и затезних камата, спољни дуг достигао готово 11 милијарди долара и да је био већи од БДП-а и да је извоз робе и услуга пао на само $\frac{1}{4}$ његовог износа из 1990. године. Огроман број избеглица се слио на територију Србије. Животни стандард је драстично смањен. У таквим условима се екстремно појачала друштвена криза.

И поред огромног прилива девиза у Србију, по основу нето задуживања, нето трансфера (пре свега дознака), продаје предузећа странцима и страних директних инвестиција – у укупном нето износу од преко 70 милијарди долара, у претходних девет година остварен је врло скроман раст БДП-а. Структура тог раста је била неповољна, јер је остварен симболичан раст реалног сектора. Уз то, разлике у нивоу развијености региона драстично су повећане. И поред отписа од око 5 милијарди, спољни дуг је крајем марта ове године прешао 23 милијарде евра, а прошле године готово 40% извоза робе и услуга, или преко 10% БДП-а је било потрошено за сервисирање спољног дуга. Уз то, крајем марта ове године доспеле неизмирене обавезе по основу спољног дуга достигле су две милијарде и 135 милиона евра. Због свега тога, Србија је високо задужена земља и она се *де факто* налази у дужничкој кризи. Опасна је злоупотреба од стране низа министара и гувернера, статистички обрачун квантитативног односа јавног спољног дуга или јавног дуга и БДП-а, јер је ту величина БДП-а екстремно надувана, како по основу инфлације тако и по основу потцењене вредности евра или долара и тај однос користити као „доказ“ да је Србија средње задужена земља. Још је опасније обећање званичника датих средином овог месеца да неки будући Закон о фискалној одговорности „треба да предупреди наступање било које врсте кризе, а поготову кризног стања са јавним финансијама и задуженошћу земље“ (како је рекао државни секретар у Министарству за финансије Слободан Илић).

И што је посебно непријатно број незапослених лица је сада осетно већи него што је био 2000. године и он ће до краја ове године прећи 800. 000. Додајмо, да је Србија по најновијој ранг листи Светског економског форума по конкурентности привреде пала за осам места и да се налази тек на 93. месту. Њена места по ранг листама тог Форума по појединим факторима конкурентности драматично су неповољна. На пример, по интензитету одлива мозгова била је на чак другом месту. Или, по степену доминације на домаћем тржишту била је такође на чак другом месту. Када је у питању обим државне регулативе, била је чак на петом месту. С друге стране, по заштити мањинских акционара била је тек на 128. месту, по ефикасности антимонополске конкуренције тек на 130. месту, апсорпцији савремене технологије у предузећима тек на 125. месту, квалитету инфраструктуре тек на 122. месту, стопи националне штедње тек на 123. месту итд.

Од 2001. године доказујем да концепт привредних реформи који је СР Југославији, односно Србији углавном наметнут од стране ММФ и Светске банке има озбиљну конструкциону грешку која ће неминовно довести до тзв. холандске болести привреде, посебно њеног реалног сектора. Уз то, самозвани „визионари“ економских реформи су се често правили „већим католицима од Папе“, поготову када је спроведена нагла, претерана либерализација увоза. Због тога, али знатно више због екстремно (до октобра 2008), прецењене вредности динара, односно подцењене вредности свих важнијих страних валута, увоз, који је и иначе у 2000. години био дупло већи од извоза, врло је динамично растао и угушио је огроман део индустрије, а делом и пољопривреде, грађевинарства, па неке секторе услуга. Сама чињеница да је ниво индустријске производње у прошлој години био за око 60% мањи него 1989. године или за око 15% мањи него 1998. године говори о драматичном стању у том сектору. Уз то, екстремно прецењена вредност динара имала је и низ других тешких последица, а међу њима се истичу: погрешна алокација средстава, посебно девизних, дестимулисање штедње а стимулисање потрошње (пре свега увозних производа и услуга), деформација система цена, олако задуживање у иностранству (посебно предузећа), дестимулисање инвестиција уопште па и страних извозно оријентисаних гринфилд инвестиција итд. И на крају, дефектан концепт приватизације, уз све претходно наведено, допринео је да се стање у привреди и пре појаве светске економске кризе, драстично погоршавало, али се то камуфлирало све већим задуживањем у иностранству, све већим дотоком девиза по основу дознака наших радника у иностранству и закључно са 2007. годином и растом прихода по основу продаје предузећа и друге имовине страним лицима. Због погрешног, дефектног концепта реформи, Србија је постала наркомански зависна од дотока страног капитала, и када је он, због светске економске кризе, нагло смањен – српска драма је достигла енормне размере.

Због економске кризе појачала се и друштвена криза, али важи и обрнуто. Дакле, те две кризе су међусобно испреплитане и потрхањују једна другу. Друштвена криза у Србији испољава се у великом броју сегмената друштвеног живота. Прво, огроман је проблем идентитета земље, јер није јасно које су њене границе и колико има становника. Ако је, по Уставу, Косово и Метохија део Србије, онда постоје огромни проблеми између неалбанског и албанског становништва, између институција, па су и због тога димензије друштвене кризе још драматичније. Србија без Косова се сусреће са све већом демографском кризом и кризом људског капитала. У Србији годишње умре око 30.000 лица више него што се роди, а просечној старости становништва она се налази при самом врху. Због тога, али и због одлива мозгова, она се сусреће са кризом људског капитала. Криза села, огромне већине градова и читавих региона је све јача. Због свега наведеног, а нарочито због врло високе незапослености и врло ниских плата и пензија огромног броја људи, психичко стање све већег дела становништва врло је неповољно. Млади људи који су годинама без посла губе стечено знање, самопоуздање, па и самопоштовање и све се више одају алкохолизму и дроги. Насиље уопште, па и у породици, криминал и злочини су све присутнији. Тешка друштвена криза се све више испољава и преко кризе Парламента, кризе локалне самоуправе, правног система и правосуђа. Кризи неповерења, криза вредносног система и криза морала на свим

нивоима достигла је енормне размере. Криза науке, образовања, здравства, културе, писаних медија, па чак и Српске православне цркве је све јача.

Због свега наведеног, потпуно је неприхватљиво ширење прича од стране званичника да је за све наше недаће крива светска економска криза. С обзиром на чињеницу да је Грчка, са становишта економско-финансијских односа Србије са иностранством, мање важна земља, друштвена и економска и дужничка криза у њој није имала веће негативне ефекте. Верујем да ће се та њена криза, приливом огромне помоћи, у наредне три године стишати, па не видим логику прича да се она може прелити и у Србију. Самим тим није убедљиво објашњење зашто би се у јулу донео неки пакет закона чијом би се применом ублажили или чак елиминисали ефекти наводног преливања кризе из Грчке на Србију. Као што криза у Шпанији, Португалу, Ирској и Италији није настала „преливањем“ кризе из Грчке, то још више важи и важиће за Србију. Битно је нагласити да је Србија само малим делом запала у тешку друштвену и економску кризу због светске, а поготову грчке кризе, а те кризе званичницима служе само као алиби при објашњењу све веће друштвене и економске кризе у Србији. Зато још једном истичем потребу хитног формирања истинске елите из низа друштвених, али и других наука, која би формулисала визију друштвеног и привредног система која би се, након свестраног разматрања, на Парламенту, консензусом прихватила и касније доследно спроводила. Без тога Србија ће западати у све већу економску и друштвену кризу, па ће све више постајати уклетом земља, пре свега, старачког становништва.

(проф. др Млађен Ковачевић, редовни члан Академије економских наука)